

Vienišas be Alano

(Iš prisiminimų apie Alaną Dundesą)

VILMOS VOIGT

Su Alanu Dundesu, įtakingiausiu Amerikos folkloristu (gimusiu Niujorke 1934 m. rugsėjo 8 d., mirusiu Berklyje 2005 m. kovo 30 d.), mano gyvenimas susijęs skirtingais būdais. Asmeniškai man jis yra pasakojęs miglotą istoriją apie savo kilmę ir protėvius, neva gyvenusius Lietuvoje (prisiminkime vieną iš ankstyvųjų jo straipsnių *Unsuccessful Repetition in Lithuanian Folk Tales* [Nesėkmingas kartojimas lietuvių pasakose]). Net iš kelių žmonių (Stitho Thompsono, Richardo Dorsono, Thomaso Sebeoko ir Laurio Honko) esu girdėjęs įdomią istoriją apie Dundeso disertaciją (*The Morphology of North American Indian Folktales*) Blumingtono universitete. Nepaprastai talentingas jaunas mokslininkas plėtojo Vladimiro Proppo pasakų morfologijos teoriją, ir puikus jo darbas Amerikos folkloristų buvo įvertintas, bet nepripažintas, tad galiausiai pasirodė „užsienyje“ – *FFC* serijoje (vėlgi nepaisant kai kurių neigiamų tuometinių suomių folkloristikos autoritetų atsiliepimų). Vos tiktai pradėjęs folkloro tyrimus, parašiau Dundesui laišką, ir mudu kurį laiką susirašinėjome apie struktūrinę pasakų analizę. Aš labai teigiamai įvertinau jo 1968 metais išleistą antologiją *The Study of Folklore* [Folkloro tyrimai]. Artėjant ISFNR kongresui Bukarešte (1969 m.), tą mano recenziją jis parodė savo fakulteto Berklyje dekanui ir pareiškė: „Turiu asmeniškai susitikti su V. V. ir aptarti šią recenziją.“ Taip jis gavo finansavimą kelionei! Vėliau mudu nusprendėme, kad Kalifornijoje Bukareštas ir Budapeštas veikiausiai skambėjo vienodai. Paskui jis ketino atvykti ir į Budapeštą... Pirmąkart akis į akį mudu susitikome Bukarešte, – ten jam teko susipažinti su didžiais Europos folkloro tyrėjais. Pirmasis Dundeso mokslinio darbo etapas („struktūrinis morfologinis“, orientuotas į žanrus) sulaukė didesnio „jaunųjų“ Europos tyrėjų nei JAV mokslininkų pripažinimo. Kai *Enzyklopädie des Märchens* leidėjai paprašė manęs parašyti straipsnį apie Dundesą, šią užduotį aš perleidau jam pačiam. Jis pateikė glaustą intelektualinę autobiografiją, deramai pabrėždamas savo pasakų tyrimus, įtraukdamas svarbią skirtį tarp „etinių“ ir „eminių“

studijų originaliają (Kennetho Pike'o) prasme ir tik trumpai paminėdamas savo „psichoanalitines“ interpretacijas ir neigiamą kai kurių kolegų požiūrį į tai. Tačiau dar anksčiau, 1972 metais, aš parašiau straipsnį apie Dundesą vengriškai *Estetikos enciklopedijai* (perleista 1979 m.). Šalia keletu kitų savo rašytų recenzijų jo darbams aš ypač didžiuojuosi recenzija jo garsiajai knygai *Life is Like a Chicken Coop Ladder: A Study of German National Character through Folklore* [Gyvenimas kaip vištidės lakta: Nacionalinio vokiečių charakterio studija remiantis folkloru], 1984), kuri buvo paskelbta vokiškai *Hessische Blätter* (Bd. 23, 1988) ir kurioje mėginau rasti pusiausvyrą tarp šios vienpusiškos, bet sąmojingos knygos ir savo vokiečių kolegų jausmų. 1973 metais Dundesas mane pakvietė (kaip per daugelį metų yra kvietęs daugybę užsienio folkloristų) dėstyti Berklyje. Ten susipažinau su jo šeima, pamačiau jo nuostabią biblioteką ir milžinišką žaidimų automatų kolekciją rūsyje. Jis visuomet kone kaip vaikas žavėjosi įvairiomis technikos naujovėmis, pavyzdžiui, elektrine pjaustykle ir suktuku ar pan. (Savotiška šio susidomėjimo išraiška galima laikyti jo studiją *Pecking Chickens – a Folk Toy* [Lesantys viščiukai – liaudiškas žaislas].) Mudu klajojome aplink visą San Francisko įlanką ieškodami įdomių knygų. Jis geriau už tenykščius psichologus buvo ištyrinėjęs Kalifornijos universiteto psichologijos biblioteką. Studentai Alaną nepaprastai mėgo. Į jo skaitomą „Folkloro įvadą“ užsirašydavo šimtai klausytojų (vienais metais – net 356!), nors tuo metu studijuoti folkloristikos priimdavo tik apie keturiasdešimt žmonių, o Antropologijos katedroje buvo apie trys dešimtys profesorių, tarp kurių daugiau nebuvo nė vieno folkloristo. Toks pusiau legalus studentų žurnaliukas *Daily Slate* štai kaip įvertino Dundesą: į jo paskaitas reikia eiti tiems, kas nori pamatyti sąmojingą profesorių, turintį puikų humoro jausmą ir žinantį daugybę faktų, nors jose gausu seksualinių istorijų ir keistų interpretacijų. Dundesas kalbėdavo garsiai ir nepaprastai greitai, dažnai – be jokių užrašų, bet tiksliai cituodamas šaltinius. Jis ir rašė panašiai – tiksliai ir aštriai formuluodamas mintį. O debatuose būdavo neįveikiamas. Kartais jo paskaitos provokuodavo: jis mėgdavo pažvelgti „anapus“ kasdienių dalykų ir paieškoti froidistinio (pasak jo, analitinio) aiškinimo. Jis ragino studentus rinkti „šiuolaikinį folklorą“, ir toji medžiaga (pusė milijono vienetų!) šiandien sudaro Berklio universiteto folkloro archyvą.

Aš nebuvau paskutinio jo mokslinės veiklos etapo liudininkas. Tačiau jis maloniai sutiko parašyti pratarinę angliškai mano knygai (*Suggestions Towards a Theory of Folklore* [Pasiūlymai folkloro teorijai], 1999) ir straipsnį *Paremiological Pet Peeves* [Skaudamos paremiologų vietos] proginiam mano leidiniui *Festschrift: Folklore in 2000*. Jo santykiai su Amerikos folkloro draugija, ypač su Berklio universiteto valdžia, ne vienus metus buvo labai įtempti. Iš tikrųjų Kalifornijos universitetas Berklyje kone visą gyvenimą buvo pagrindinė jo darbo vieta. Vienas buvęs Dundeso studentas anonimiškai padovanojo jam milijoną dolerių, už

kuriuos jis įsteigė folkloristikos garbės profesoriaus vietą Berklyje. Asmeninę jo biblioteką šeima padovanojo Pietų Kalifornijos universitetui. Viena Alano duktė (Alison Dundes Renteln) tapo pasaulyje žinoma teisinės antropologijos specialiste (papročių teisė).

Dundesą pakirto kilni mirtis: jis sukniubo vesdamas seminarą studentams ir mirė akimirksniu.

Nors kalbame apie mokslininką, parašiusį penkiasdešimt knygų ir šimtus straipsnių apie įvairiausias folkloro rūšis ir žanrus, apie pačius skirtingiausius kultūrinius bruožus ir stereotipus, Dundeso veikloje nesunku išskirti pagrindines kryptis. Jis buvo lyginamųjų tyrimų šalininkas ir rėmėsi įvairių tautų medžiaga. Skaitė prancūziškai ir šiek tiek – vokiškai. Bene mėgstamiausia jo knygų rūšis buvo antologija, kokia nors specifine tema; jis aptardavo ją visais įmanomais požiūriais, pasitelkdamas istorinius dokumentus ir atgaivindamas „klasikinius“ folkloro tyrimus. Tokios yra jo sudarytos antologijos apie Raudonkepuraiteį, kruvinų ritualų mitus, apie blogas akis, apie Edipą, apie užmūrytą žmoną, vampyrus ir kt. Sudarinėti tokias knygas jis itin mėgo. Beje, šiuose rinkiniuose esama ir tam tikrų „slaptų“ motyvų! Antai jis yra man pasakojęs, kad, jei tik įmanoma, į kiekvieną savo antologiją įtraukias ir vengro autoriaus straipsnį, pageidautina – Gėzos Róheimo, froidistinių folkloro tyrimų pradininko. (Gal todėl jis nusprendė įdėti ir mano straipsnį „*Primus inter pares*: kodėl Vukas Karadžičius buvo įtakingiausias XIX amžiaus Pietų Europos folkloro tyrinėtojas?“ į savo apibendrinamąją keturių tomų antologiją – paskutinę jo gyvenime – *Folklore: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies* [Folkloras: Kritinės sąvokos literatūros ir kultūros tyrimuose], išėjusią 2005 metais Londone ir Niujorke.) Iš žodinės liaudies kūrybos žanrų jį labiausiai domino patarlės, anekdotai ir šventieji pasakojimai, įskaitant ir Biblijos, šabo bei Korano interpretacijas. Jis dažnai imdavosi komentuoti kurio nors savo studento atliekamus lauko tyrimus, o paskui jie kartu rašydavo straipsnį ar knygą. Dundesas buvo itin gabus žanrų ir struktūrų tyrimams, visą laiką stengdavosi išsiaiškinti folkloro tekstų, papročių, sportinių žaidimų ir visokių amerikietišku dalykėlių „gilesnę prasmę“. Nagrinėjo skaičių „trys“ ir amerikiečių kultūros orientaciją į ateitį, tiesmukumą ir įkyrias idėjas, dažnai imdavosi šiuolaikinių aktualių temų: įrašų tualetuose, etninių įžeidinėjimų, grandininių laiškų, kseroksų ir kompiuterinio folkloro, anekdotų apie Aušvicą ir AIDS. Nuo Indijos iki Izraelio, nuo Italijos iki Rumunijos, nuo Graikijos iki Tuniso ir Nigerijos jis darė didžiulę įtaką savo kolegoms.

Dundesio tyrimai pasižymi kaip reta plačiu akiračiu ir temų įvairove, o sykiu – analizės gilumu. Visa tai dera su pavyzdingu darbštumu ir pasišventimu „mokyti“ kitus. Štai kodėl jis buvo pats įtakingiausias ir svarbiausias Amerikos folkloristas: *Spieler*, – pasak Hermanno Bausingerio, bandžiusio apibūdinti Dundeso išraiškos manierą. Iš jo darbų mokysis ištisos kartos. Kaip matome iš susirašinėjimo su

Wolfgangu Miederiu (2006 metais Burlingtone išleista knyga *Best of All Possible Friends* [Pats geriausias draugas]), Alanas buvo geras ir patikimas bičiulis. Kiek galima spręsti iš pomirtinių atsiliepimų, ši didį žmogų pagaliau suvokė ir įvertino ir jo bendraamžiai Amerikos folkloristai. Esu tikras, kad daugelis iš jų dabar netgi jaučiasi vieniši – be Alano...

Vertė *Lina Būgienė*